

Enerģētiskā nabadzība Latvijā: energoefektivitātes pasākumu ieviešana un atbalsta mehānismi

2016.gada 30.novembrī Eiropas Komisija (turpmāk EK) ar tā saukto “Ziemas likumdošanas paketi” nāca klajā ar priekšlikumiem, kas sekmētu kopienas pāreju uz tā dēvēto „tīro enerģiju.” Paketē uzsvars likts uz energoefektivitāti, atjaunojamajiem energoresursiem un patērētājiem. Tostarp Brisele mudināja dalībvalstis vairāk izmantot tādus energoefektivitātes pasākumus kā ēku renovācija. 30. novembrī publicētās 1000 lappušu enerģētikas priekšlikumu paketes mērķis ir mainīt Eiropas enerģētikas tirgu un sekmēt pāreju uz tā dēvēto tīro enerģiju¹.

Saskaņā ar EK teikto jaunajiem priekšlikumiem ir trīs galvenie mērķi - energoefektivitāte, pasaules mērogā būt līderim atjaunojamo energoresursu jomā un pienācīgi rūpēties par patērētājiem. Priekšlikumi publicēti gadu pēc Parīzes klimata vienošanās, un tiem būs nepieciešams arī Eiropas Parlamenta un dalībvalstu apstiprinājums.

Īpaša uzmanība pievērsta arī vecāku ēku renovācijai un tā dēvētajai „enerģētiskajai nabadzībai”, kas nozīmē to, ka māsaimniecībai ir grūtības vai nav iespējas par pieejamu cenu nodrošināt atbilstošu apkures temperatūru mājoklī. Enerģētiskā nabadzība ir lielākā problēma Eiropā ,un tās būtība sakņojas faktā, ka Eiropas iedzīvotājiem ir zemi ienākumi, kā arī energo-neefektīvas ēkas. 2014.gadā, piemēram, zemāko-ienēmumu māsaimniecība Eiropā iztērēja aptuveni 9% no visiem saviem izdevumiem tikai enerģētikas izmaksām vien.

Enerģētiskā nabadzība tiek raksturota ar situāciju, kad māsaimniecība nespēj nodrošināt nepieciešamos energopakalpojumus par pieņemamu samaksu. Kā svarīgākie iemesli tiek minēti zems ienākumu līmenis, ļoti zema mājokļu energoefektivitāte un iedzīvotāju nespēja savstarpēji vienoties par kopīgu energoefektivitātes pasākumu veikšanu ēkās. ES valstīs noteikta aizsargāto enerģijas lietotāju definīcija, bet pārsvarā atsevišķi netiek izdalīta enerģētiskā nabadzība.

Par Eiropas Enerģētikas savienību atbildīgais komisārs Marošs Šefčovičs norādīja, ka **desmitajai daļai eiropiešu jeb 50 miljoniem cilvēku ir grūtības samaksāt apkures rēķinus:**

„Enerģētiskā nabadzība ir pieaugoša problēma Eiropā, un Eiropas Komisija nevar klusēt par šo jautājumu. Kopā ar dalībvalstīm mēs varam palīdzēt miljoniem eiropiešu samazināt rēķinus. Respektējot dalībvalstu lemtības tiesības šajā jomā, mēs vienlaikus aicinām šo jautājumu mērķtiecīgi un efektīvi risināt, it īpaši izmantojot tādus energoefektivitātes pasākumus kā ēku renovācija,” klāstīja Šefčovičs².

¹ European Commission - Fact Sheet, Putting energy efficiency first: consuming better, getting cleaner, Brussels, 30 November 2016
http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-3986_en.htm

² EK: 75% ēku Eiropas Savienībā nav pietiekami energoefektīvas, Gints Amoliņš, Latvijas Radio Ziņu dienesta korespondents, 1.12.2016.
<http://www.lsm.lv/lv/raksts/ekonomika/zinas/ek-75-eku-eiropas-savieniba-nav-pietiekami-energoefektivas.a212541/>

Šefčovičs pauda, ka 75 procenti ēku Eiropas Savienībā neesot pietiekami energoefektīvas. Runājot par tā dēvēto „enerģētisko nabadzību,” viņš norādīja, ka situācija dažādās valstīs ir atšķirīga un Eiropas Komisija lūgs dalībvalstīm sniegt informāciju par katras konkrēto situāciju.

Enerģētiskās nabadzības jēdziens

Zinātniskajā literatūrā un presē tiek lietoti dažādi enerģētiskās nabadzības (energy poverty, fuel poverty) jēdzieni. Pirmkārt, būtu jāizšķir divi ļoti būtiski savstarpēji atšķirīgi šī termina lietojumi. Vienā gadījumā ar enerģētisko nabadzību tiek apzīmēti enerģijas gala patērētāji jeb lietotāji, kuriem nav pieejas kādam no enerģijas veidiem (elektroenerģija, apkure, karstais ūdens). Piemēram, ēkai vai pat veselam reģionam nav pieejama elektroenerģija vai apkure. Šādā nozīmē šo jēdzienu plaši izmanto starptautiskā enerģētikas aģentūra (International Energy Agency), piemēram, aprakstot no elektroenerģijas pārvades un sadales tīkliem nošķirtus reģionus vai mājsaimniecības. Otrs plaši izmantots šī termina lietojums apraksta enerģijas patērētājus, kuriem parasti ir pieejami nepieciešamie enerģijas veidi, bet tie tos nevar atļauties, ir spiesti izmantot daļēji (daļēji un slikti apkurinātas telpas, nepietiekams apgaismojuma līmenis utt.) vai arī par adekvātu komforta līmeni mājsaimniecībām nākas maksāt nesamērīgi daudz. Kāda ir šī konkrētā daļa, ir atkarīgs no izvēlētās definīcijas. Sākotnēji šāds jēdziens tika plaši izmantots Lielbritānijā un Īrijā, šobrīd arī citās ES valstīs. Kā redzams šajā gadījumā, zinātniskajā literatūrā un dažādās valstīs šis jēdziens tiek definēts atšķirīgi.³

Sākotnēji zinātniskajā literatūrā un presē biežāk bija sastopams termins “fuel poverty”, kas tiešā tulkojumā nozīmētu kurināmā nabadzība, kas nepilnīgi ataino pašu šī termina būtību, tāpēc šobrīd arvien biežāk tiek lietots termins “energy poverty” jeb enerģētiskā nabadzība, kas skaidri norāda, ka tiek ietverti visi enerģijas veidi, ne tikai apkure un karstais ūdens. Uzskata, ka pirmās diskusijas par enerģētisko nabadzību sākās līdz ar pirmo enerģētisko krīzi Eiropā, kad tika pārvērtēta attieksme pret enerģijas patēriņu un energoefektivitāti kopumā. Viena no pirmajām nostiprinātām enerģētiskās nabadzības definīcijām parādījās 90to gadu sākumā. 1991. gadā šo jēdzienu savā grāmatā definēja zinātniece Brenda Boardman⁴, kura enerģētisko nabadzību definēja kā situāciju, kad mājsaimniecība par energopakalpojumiem, kuri nodrošina adekvātu komfortu telpās (apgaismojums, apkure, karstais ūdens, enerģija ēdiena pagatavošanai), tērē vairāk kā 10% no saviem kopējiem ienākumiem. Šie bija pirmie mēģinājumi noteikt mājsaimniecību skaitu Lielbritānijā, kuras nonākušas enerģētiskajā nabadzībā. Līdz ar šīs definīcijas nostiprināšanos 1996. gadā ir pieejami arī pirmie statistikas dati par enerģētiskajā nabadzībā nonākušo mājsaimniecību skaitu Lielbritānijā.⁵ Atšķirībā no 1991. gadā lietotās definīcijas šajā gadījumā definīcija tika paplašināta, un tika apzinātas ne vien tās mājsaimniecības, kuras tērē vairāk kā 10% no saviem kopējiem ienākumiem, bet arī tās, kurām būtu jātērē vairāk kā 10% no saviem kopējiem ienākumiem, lai nodrošinātu atbilstošu komfortu telpās. Šajā gadījumā tika iekļautas arī tās mājsaimniecības, kuras telpās nenodrošina atbilstošu komfortu. Šāda situācija bieži vērojama arī Latvijā,

³ Agris Kamenders, Latvijas Zaļā kustība, Enerģētikas nabadzība un energoefektivitātes pasākumu pieejamība aizsargātajiem enerģijas galapatērētājiem Latvijā, 2015.gada decembris

⁴ Boardman, 1991, Fuel Poverty: From Cold Homes to Affordable Warmth

⁵ DETR (Department of the Environment, Transport and the Regions) (2000) English House Condition Survey 1996: Energy Report, DETR, London

kad, piemēram, apkure tiek uzsākta ļoti vēlu vai arī telpās tiek uzturēta zemāka temperatūra, kā būtu nepieciešams. Lielbritānijā enerģētiskā nabadzības definīcija satur vairākus kvantitatīvus un kvalitatīvus faktorus, kuri var atšķirties dažādās valstīs vai reģionos, atkarībā no tā, kā tiek raksturots atbilstošs komforts vai kopējie ienākumi.

Plaši izmantoti faktori un to raksturojums Lielbritānijā doti tabulā zemāk.

Enerģētiskās nabadzības definīcijas faktori⁶

Faktors	Lielums
Temperatūra telpās	+21 °C dzīvojamās telpās un +18 °C citās telpās
Apkurinātās telpas	Visas telpas, ja vien tās nav neapdzīvotas
Enerģijas patēriņš citiem energopakalpojumiem (apgaismojums, ēst gatavošana, karstais ūdens utt.)	Tiek aprēķināts balstoties uz cilvēku skaitu mājsaimniecībā un apdzīvoto telpu platību
Maksājumu līmenis, lai uzturētu nepieciešamo komfortu	Tiek izmantota enerģijas aprēķina programma, UK: DTI (2001)
Daļa no kopējiem mājsaimniecības ienākumiem	10% no kopējiem mājsaimniecības ienākumiem
Ienākumu definīcija	Visi kopējie mājsaimniecības ienākumi, iekļaujot pabalstus.

Sākotnējā definīcija noteica 10% robežu, balstoties uz 1988. gada datiem, kad viena mājsaimniecība par enerģiju tērēja 5% no saviem kopējiem ienākumiem, un 30% no visām mājsaimniecībām ar viszemāko ienākumu līmeni tērēja 10%. Tāpat 10% sliekšnis tika izvēlēts, balstoties uz divu ekonomistu- Isherwood un Hancock⁷, darbu par mājsaimniecību enerģijas patēriņu un to atšķirībām, kur tika apgalvots, ka divreiz lielākas izmaksas, salīdzinot ar izdevumu par enerģiju mediānu, ir disproporcionālas un šīs atšķirības būtu jāsamazina. Mediāna raksturo novērojumus, kas sagrupēti no zemākās vērtības līdz augstākajai, centra vērtību jeb izmaksu sadalījuma viduspunktu.

ES enerģētikas politikā enerģētiskā nabadzība tiek pieminēta Enerģijas Savienības trešajā paketē⁸. Bet kopumā citās ES valstīs, līdzīgi kā Latvijā, netiek noteikta precīza enerģētiskās nabadzības definīcija, bet piedāvāts vispārējs skaidrojums, kas nosaka, ka enerģētiskā nabadzība nozīmē situāciju, kad mājsaimniecība nevar apkurināt vai atļauties izmantot citus energopakalpojumus par pieņemamām izmaksām. Atbilstoši šai definīcijai tika noteikts, ka ap 10,8% (ap 54 miljoniem) no visiem ES iedzīvotājiem nevar atļauties uzturēt savas mājas pietiekoši siltas⁹. Enerģētiskās nabadzības jautājumi tiek skarti vairākās direktīvās. Piemēram, direktīvā 2009/72/EK par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz elektroenerģijas iekšējo tirgu un direktīvā 2009/73/EK par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz dabasgāzes iekšējo tirgu. Tikai četrās ES valstīs - Lielbritānijā, Īrijā, Francijā un Kiprā pastāv likumdošanā nostiprināta enerģētiskās nabadzības definīcija.

⁶ Boardman, 1991, Fuel Poverty: From Cold Homes to Affordable Warmth

⁷ Isherwood, B. C. and Hancock, R. M. (1979) Household Expenditure on Fuel: Distributional Aspects, Economic Adviser's Office, DHSS, London

⁸ EC, 2009. Directives 2009/72/EC and 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009. Official Journal of the European Union, 14.8.2011, L211/55 and C44/53.

⁹ EU Survey on Income and Living Conditions

Enerģētiskā nabadzība Latvijā

Vispirms, runājot par jēdzienu enerģētiskā nabadzība Latvijā, tai jābūt saistītai ar komforta apstākļiem telpās un mājsaimniecības izdevumiem par enerģiju. Latvijas gadījumā eksperti pieņem, ka 15% varētu būt noteikts kā procentuālā daļa, zem kuras var uzskatīt, ka izdevumi par enerģiju ir nesamērīgi lieli. Latvijā būtu nepieciešams turpināt pētījumus un izstrādāt savu enerģētiskās nabadzības definīciju, iekļaujot mājsaimniecības, kuras nevar atļauties uzturēt savu mājokli pietiekoši siltu. Energoefektivitātes direktīvā¹⁰ arī vairākkārtīgi tiek minēta enerģētiskā nabadzība, nosakot, ka nacionālo **valstu ziņā ir pienākums mazināt enerģētisko nabadzību**, mudinot izmantot struktūrfondus un Kohēzijas fondu. Tāpat energoefektivitātes direktīva paredz, ka daļa no energoefektivitātes pasākumiem prioritārā kārtā tiek īstenoti mājsaimniecībās, kuras skar enerģētiskā nabadzība, vai energoefektivitātes pasākumi tiek īstenoti sociālajās mājās. Tomēr bez enerģētiskās nabadzības šajās direktīvās tiek nostiprināts jēdziens - aizsargātais lietotājs. Atšķirībā no enerģētiskās nabadzības definīcijas, aizsargātā lietotāja definīcija parādās katrā ES valstī.

Parasti pie aizsargātiem lietotājiem tiek pieskaitīti maznodrošināta mājsaimniecība, daudz bērnu ģimenes vai pensionāri. Atbilstoši Elektroenerģijas tirgus likumam: “aizsargātais lietotājs — trūcīga vai maznodrošināta ģimene (persona), daudz bērnu ģimene vai ģimene (persona), kuras aprūpē ir bērns ar invaliditāti, persona ar I invaliditātes grupu, kura izlieto elektroenerģiju savā mājsaimniecībā pašas vajadzībām (galapatēriņam)”.

Latvijā enerģētiskās nabadzības problemātikai veltīta ļoti maza uzmanība un trūkst pētījumu šajā jomā. Informācija par Latvijas situāciju enerģētiskās nabadzības sakarā parādās atsevišķos starptautiskos pētījumos, kas apskata un analizē dažādas ES valstis. Stefan Bouzarovski – Buzar¹¹ pētījumā iespējams atrast informāciju, ka **Latvijā enerģētisko nabadzību skar ap 50% mājsaimniecību**.

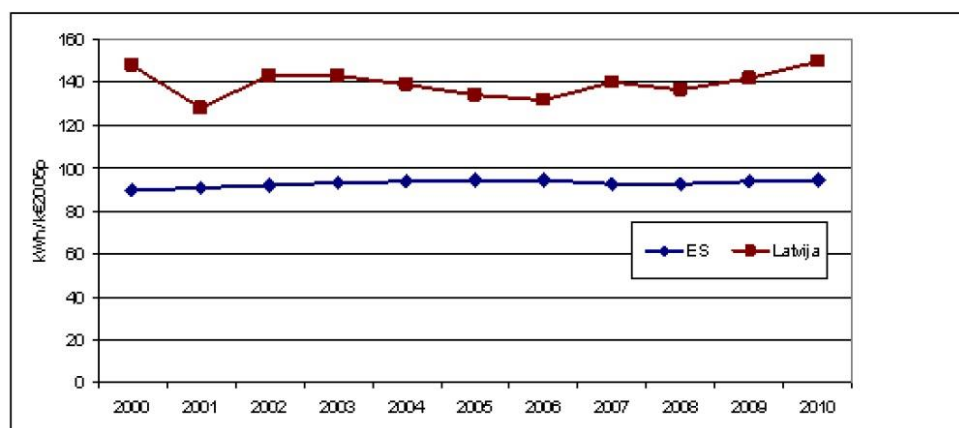
Nepieciešamība liberalizēt enerģijas tirgu, paaugstināt energoefektivitāti un paaugstināt atjaunojamo energoresursu izmantošanu ir bijusi esošās ES enerģētikas politikas vadmotīvs. Vairākas direktīvas piemin enerģētiskās nabadzības problēmu un nostiprina aizsargāto lietotāju definīciju, kas pārņemta arī Latvijā. Ēkas Latvijā, līdzīgi kā Eiropā, ir viens no lielākajiem enerģijas patērētājiem. Latvijā mājsaimniecības rada 37 % no enerģijas galapatēriņa. Apmēram 85 % jeb 51,65 PJ no patērētās enerģijas mājokļos tiek izmantoti apkurei un karstā ūdens sagatavošanai. Lielāko daļu no enerģijas galapatēriņa mājsaimniecībās veido koksne — 49,6 %, elektroenerģija — 12 %, dabasgāze — 7,7 %, naftas produkti — 2,3 %, ogles — 1,3 %, kā arī centralizētā siltumenerģija — 27 %¹².

¹⁰ Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0027>

¹¹ Stefan Bouzarovski, Buzar Energy poverty in the EU: a review of the evidence, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/energy2011nov/doc/papers/bouzarovski_eu_energy_poverty_background%20paper.pdf

¹²Latvijas enerģētika skaitļos: gala enerģijas patēriņš mājsaimniecībās. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. – Rīga, 2009.

Mājsaimniecības Latvijā patērē divreiz vairāk enerģijas nekā vidēji ES mājsaimniecību ar tādu pašu labklājības līmeni. Tādējādi mājsaimniecības Latvijā tērē lielāku daļu no saviem ienākumiem enerģijai, salīdzinot ar ES¹³.

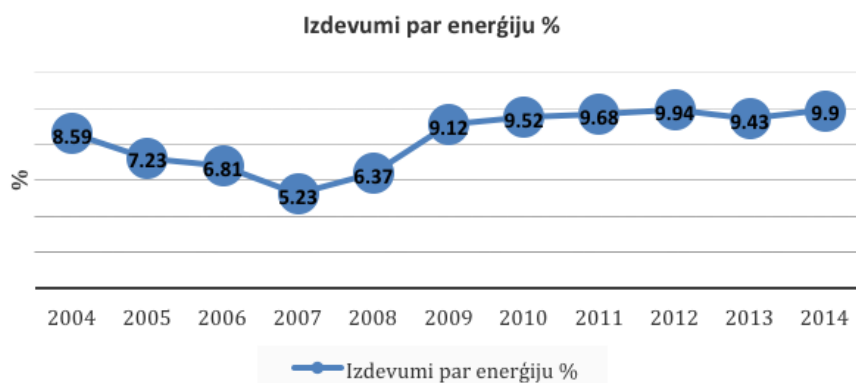
Izdevumi par mājsaimniecību enerģijas patēriņu Latvijā un Eiropā (avots: LR Ekonomikas ministrija)

Latvijā netiek veikti atsevišķi apsekojumi, kuri vērtētu enerģētiski nabadzībā nonākušo mājsaimniecību apstākļus. Bet centrālā statistikas pārvalde un Eurostat veic apsekojumu "Eiropas Savienības statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem" (*The European Union Statistics on Income and Living Conditions*, saīsinājums – EU-SILC). Latvijā tiek anketētas ap 6000 mājsaimniecību, kuru dati pēc tam tiek vispārināti uz visām privātajām mājsaimniecībām un tajās dzīvojošajiem mājsaimniecības locekļiem. Apsekojums sniedz informāciju arī par mājokļa apstākļiem. Pēc CSP datiem 2014. gadā Latvijā bija 823 300 mājsaimniecību, un vienas mājsaimniecības vidējais lielums- 2,4 personas, mājsaimniecības ir lielākas laukos un nedaudz mazākas pilsētās. Aprēķins veikts, pieņemot, ka viens mājoklis vienāds vienai mājsaimniecībai. Savukārt atbilstoši CSP metodoloģijai mājoklis ir pastāvīgai dzīvošanai paredzēta viena vai vairākas dzīvojamās istabas (dzīvojamā māja, dzīvoklis daudzdzīvokļu mājā, istaba komunālajā dzīvoklī u. c.). Kopējais privātajās mājsaimniecībās dzīvojošo personu skaits aprēķināts, izmantojot CSP veikto kopējo pastāvīgo iedzīvotāju skaita novērtējumu un informāciju no Iedzīvotāju reģistra un administratīvajiem datiem par personām kolektīvajās mājsaimniecībās. Tāpat CSP tiek veikts mājsaimniecību budžetu apsekojums, kura laikā tiek apzināti mājsaimniecību izdevumi. 2014. gadā CSP mājsaimniecību budžetu apsekojumā piedalījās 3 713 mājsaimniecības visā Latvijā.

Atbilstoši CSP datiem vislielākie izdevumi par mājokli pret rīcībā esošiem ienākumiem ir mājsaimniecībām, kurā ir viena persona vecāka par 65 gadiem (pensionārs), viens pieaugušais ar bērnu vai mājoklī viena dzīvojoša persona. Tā kā kopējiem izdevumiem un izdevumiem par enerģiju pastāv tieša korelācija, vislielākajam enerģijas riskam ir pakļauti vientuļie pensionāri, vientuļās mātes vai tēvi un ļoti mazas mājsaimniecības. Vērtējot ar mājokli saistīto uzturēšanas izdevumu ietekmi uz mājsaimniecības finansiālo situāciju, kā ļoti apgrūtināšu 2014. gadā to novērtēja 56% mājsaimniecību, kurā ir viens pensionārs, 55,1% viens pieaugušais ar bērnu un 39,7%, kur mājoklī viena dzīvojoša persona vecumā no 16 līdz 64 gadiem. Vidēji Latvijā 40% no visām mājsaimniecībām ar mājokli saistīto izdevumu ietekmi uz kopējo finansiālo situāciju vērtē kā ļoti apgrūtināšu.

¹³ LR Ekonomikas ministrijas dati un tabulas

2014. gadā vidēji Latvijā kopējie izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli bija 299,48 EUR/mēnesī jeb 8 625,02 EUR/gadā uz vienu mājsaimniecību. Izdevumi par mājokli, ūdeni, elektroenerģiju, gāzi un citiem kurināmajiem sastāda ap 16% no mājsaimniecību patēriņa kopējās struktūras (2014. gadā tie ir 1389,53 EUR/gadā) un 9,9% par energoresursiem (elektroenerģija, tīkla gāze, sašķidrinātā (balonu) gāze, šķidrās kurināmais, cietais kurināmais, centrālā apkure un karstā ūdens piegāde) jeb 854,64 EUR/gadā. Pēc CSP datiem, vērtējot detalizētāk izdevumus, kas saistīti ar mājokli, redzams, ka maksājumi par enerģiju sastāda 61% no izdevumiem par mājokli jeb 854,64 EUR/gadā uz mājsaimniecību.

Latvijā mājsaimniecības izdevumi par energoresursiem % no kopējiem mājsaimniecības rīcība esošajiem ienākumiem ir ap 10%. Izdevumi par enerģiju laika gaitā mainījušies, un līdz ar ekonomisko krīzi un kopēju ekonomikas stagnāciju tie ir ap 10%. Situācija ir atšķirīga, ja tiek vērtētas dažādas sociālas grupas. Centrālā statistikas pārvalde un Eurostat apkopo datus par nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto personu skaitu. Nabadzības riska sliekšnis ir 60% no ekvivalento rīcībā esošo ienākumu mediānas. **Atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2013. gadā Latvijā nabadzības riskam vai sociālai atstumtībai bija pakļauti 645 tūkstoši jeb 32,7% iedzīvotāju.**

Atbilstoši apsekojumam "Eiropas Savienības statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem" 2014. gadā ir 19.1 % jeb 157 tūkstoši mājsaimniecību (ap 377 tūkstošiem cilvēku), kuras naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties uzturēt mājokli siltu. Lai risinātu enerģētiskās nabadzības problēmu ilgtermiņā, nepieciešams uzlabot mājokļu energoefektivitāti, nodrošināt konkurētspējīgas enerģijas tarifus un paaugstināt iedzīvotāju ienākumu līmeni.

Kā vienu no būtiskākajiem enerģētikas nabadzības cēloņiem bez enerģijas augstajām izmaksām un zemiem ienākumiem eksperti uzsver ēku sliktos energoefektivitātes rādītājus un nepietiekamus kapitālieguldījumus infrastruktūrā, kas ļoti bieži rada situāciju, kad visnabadzīgākie cilvēki maksā vairāk par atbilstošu komfortu telpās. Šāda situācija vērojama arī Latvijā, kad mājokļiem ir augstas enerģijas izmaksas, lai arī ļoti bieži tiek uzturēti nepietiekami augsts komforts telpās.

Energoefektivitāte Latvijā

Pieejamie pētījumi liecina, ka Latvijā ēku sektorā tiek patērēts ap 40% no kopējās enerģijas bilances, kas rada slogu gan patērētājiem, gan valsts ekonomikai kopumā. Lielākais galapatērētājs ir mājsaimniecību

sektors, kas 2011. gadā patērēja 33,1% no kopējā enerģijas galapatēriņa¹⁴. 77 % no patērētās enerģijas mājsaimniecībās Latvijā tiek izmantoti apkures vajadzībām un 8 % — karstā ūdens sagatavošanai¹⁵.

Lai norēķinātos par patērētajiem energoresursiem, Latvijā tiek izlietota liela daļa mājsaimniecības budžeta. Tā piemēram, izdevumi par pārtiku pēdējos gados veido ap 25 % (2014. gadā tie bija 28%) no mājsaimniecības kopējiem izdevumiem, un maksājumi par enerģiju un ūdeni ierindojas otrajā vietā, veidojot ap 16% no kopējiem izdevumiem. Salīdzinājumam, piemēram, Lielbritānijā mājsaimniecības izdevumi par enerģiju 2009. gadā bija 2,9 %¹⁶. Lielākā daļa Latvijas dzīvojamā fonda ēku (68 %) uzceltas periodā no 1958. līdz 1992. gadam. Līdz 1940. gadam uzcelti 22 % ēku, laika posmā no 1940. līdz 1957. gadam — 9 %, savukārt kopš 1993. gada — tikai aptuveni 1 %¹⁷.

Galvenokārt liels energotaupības potenciāls novērojams tieši ēku sektorā, jo, piemēram, veicot kompleksus energoefektivitātes pasākumus ēkās, ir iespējams ietaupīt ap 30 -70 % enerģijas. Lielākajai daļai ēku Latvijā ir augsts enerģijas patēriņš, un tām ir būtiski zemākas siltumtehnikās īpašības nekā var nodrošināt ar šobrīd pieejamām tehnoloģijām. Ēku norobežojošo konstrukciju siltumpretestības standarti Padomju Savienībā bija divas reizes zemāki nekā Vācijā un Lielbritānijā un piecas reizes zemāki nekā Zviedrijā. Turklāt daudzdzīvokļu sērijveidā būvēto māju siltumnoturību vēl vairāk pasliktināja tajās izmantotie zemās kvalitātes materiāli un pieļautās celtniecības kļūdas. Tas rezultējās ar kondensācijas un pelējuma rašanos dzīvokļos uz to ārējām sienām, caurvēju, nolietošanas, nepievilcīgu ārējo izskatu. Tas arī liecina par faktu, ka no 1941. – 1992. gadam ēku uzturēšanā tika ieguldīti minimāli finansiālie līdzekļi.

Tikai 3% pēc skaita un 5% pēc platības ēku uzbūvētas pēc 2003. gada un var tikt uzskatītas par atbilstošām šobrīd spēkā esošajām siltumtehnikajām prasībām. Nedaudz zemākas siltumtehnikās īpašības ir ēkām, kuras būvētas no 1993. līdz 2002. gadam. Normatīvo siltumtehniko prasību izpilde ne vienmēr tiek nodrošināta - gan zemās būvdarbu kvalitātes dēļ, gan arī būvprojektos pieļauto kļūdu dēļ¹⁸.

Analizējot pieejamos datus, var novērot enerģijas patēriņa rādītāju samazināšanās tendenci, kas skaidrojama ar energoefektivitātes paaugstināšanas atbalsta pasākumu ieviešanu, kas veikti no privātām iedzīvotāju investīcijām, kā arī dažādām daudzdzīvokļu ēku atbalsta programmām. Svarīgi, ka ne tikai atbalsta aktivitātes, bet arī iedzīvotāju veiktā siltumenerģijas patēriņa ierobežošana ir veicinājusi enerģijas patēriņa samazināšanos, kas saistīts ar iedzīvotāju zemo maksātspēju un komforta līmeņa pazemināšanu dzīvokļos.

Pieejamie energoefektivitātes atbalsta pasākumi enerģētiskās nabadzības mazināšanai Latvijā

Saskaņā ar Latvijas Republikas Pirmo energoefektivitātes rīcības plānu (1.rīcības plāns tika sagatavots, pamatojoties uz Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2007.-2013.gadam un Enerģētiskas attīstības pamatnostādņem 2007.-2016.gadam) vidējais ēkas siltumenerģijas patēriņš dzīvojamās ēkās ir no 220 līdz 250 kWh/m² gadā¹⁹. Normatīvie akti nosaka, ka par energoefektivitātes politiku atbildīgā institūcija ir

¹⁴ Latvijas enerģētika skaitļos, 2013.gads. LR Ekonomikas ministrija

¹⁵ Centrālā statistikas pārvalde: 2011/ Tīmekļa vietne: <http://data.csb.gov.lv/DATABASE>.

¹⁶ Household energy efficiency (2005) : <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html-0>

¹⁷ Centrālās statistikas pārvaldes dati

¹⁸ Ekonomikas Ministrija Zino_060213_Finansesanas_risinajumi; Informatīvs ziņojums par ēku renovācijas finansēšanas risinājumiem

¹⁹ Latvijas Republikas Pirmais energoefektivitātes rīcības plāns 2008. – 2010. gadam.

Ekonomikas ministrija (sk. Ēku energoefektivitātes likuma²⁰ 4. pantu un Noteikumu par ēku energosertifikāciju²¹ 18. un 19. punktu).

Latvijā ēku energoefektivitātes pasākumus īsteno divas ministrijas — Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM), kas īsteno projektus galvenokārt sabiedriskās ēkās un privātmājās, Ekonomikas ministrija- daudzdzīvokļu dzīvojamās ēkās.

Ēku energoefektivitātes pasākumi galvenokārt Latvijā tiek realizēti, piesaistot Eiropas Savienības struktūrfondu finansējumu (konkrēti Eiropas Reģionālās attīstības fonda līdzekļus) un līdz šim arī veiksmīgi apgūstot finanšu līdzekļus, kas iegūti starptautiskā emisiju tirdzniecībā - Klimata Pārmaiņu Finanšu Instrumentu (KPFI) programmās.

No 2007. līdz 2013. gadam Latvijā bija pieejams ES Fondu finansējums no ERAF līdzekļiem programmā „Daudzdzīvokļu māju siltumnoturības uzlabošanas pasākumi” (DMS) ar kopējo finansējuma apjomu 89,29 milj. eiro un „Sociālo dzīvojamo māju siltumnoturības uzlabošanas pasākumi” ar finansējumu 6,9 miljoni eiro.

Galvenie programmas ieguvumi ir siltumenerģijas ietaupījums un izmaksu ietaupījums, kā arī dzīvojamā fonda energoefektivitātes uzlabošana. DMS mērķis bija mājokļu energoefektivitātes paaugstināšana daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās, lai nodrošinātu dzīvojamā fonda ilgtspēju un energoresursu efektīvu izmantošanu. Vidējais ietaupījums realizētajos projektos ir 43%, vidēji projektā ietaupa 156 MWh.

Vidējais siltumenerģijas ietaupījums, kas tika iegūts renovācijas pasākumu īstenošanas rezultātā, svārstās no 30% līdz pat 57%, tādējādi aktivitātes īstenošanas rezultātā panākta būtiska daudzdzīvokļu dzīvojamo māju energoefektivitāte. Papildus ticis uzlabots dzīvojamais fonds, kura sakārtošana bez šāda atbalsta nenotiktu. Ēku energoefektivitātes paaugstināšanas pasākumi ir būtiski iespaidojuši arī dzīvokļu īpašnieku biedrību un dzīvokļu īpašnieku kooperatīvo sabiedrību veidošanu, jo visbiežāk, vienojoties par renovācijas uzsākšanu, mājas apsaimniekošanas jautājumus mājas iedzīvotāji vēlas risināt paši. Nereti bez šādu motivējošo pušu iesaistes iedzīvotāji ir kūtri paši iesaistīties, taču arī ļoti aizdomīgi skatās uz to, ka kāds cits to varētu sakārtot viņu vietā.

Klimata pārmaiņu finanšu instrumenta projektu atklāta konkursa „Atjaunojamo energoresursu izmantošana mājāsaimniecību sektorā”. Projekta konkursa laikā tika apstiprināti 2444 projekti ar KPFI finansējumu 12 195 526 EUR.

Pašvaldībām ir būtiska loma energoefektivitātes jautājumu risināšanā. Reģionālo politiku energoefektivitātes jomā lielā mērā raksturo pašvaldību atbalsta programmas un mehānismi energoefektivitātes paaugstināšanai. Atsevišķas pilsētas iedzīvotājiem sniedz atbalstu daudzdzīvokļu ēku renovācijai, piemēram, Liepāja, Valmiera, Limbaži u.c. Atbalsts galvenokārt iever atbalstu tehniskās dokumentācijas sagatavošanai (tehniskais projekts, energoaudits un tehniskā apsekošana), nekustamā īpašuma nodokļu atlaides (piemēram, Rīga) un ēkai pieguļošās teritorijas labiekārtošana (piemēram, Liepāja). Pašvaldību līdzdalības jeb atbalsta veidi:

- pašvaldību rīcības plāni un atbalsta programmas;
- līdzfinansējums ēku renovācijas pasākumiem;

²⁰Ēku energoefektivitātes likums („Latvijas Vēstnesis” („LV”), 51 (3835), 02.04.2008.; Ziņotājs, 9, 08.05.2008.) [stājās spēkā 16.04.2008.] ar grozījumiem, 04.03.2010. likums („Latvijas Vēstnesis”, 43 (4235), 17.03.2010.) [stājās spēkā 18.03.2010.] <http://www.likumi.lv/doc.php?id=173237>.

²¹MK noteikumi Nr. 504 „Noteikumi par ēku energosertifikāciju” („LV”, 93 (4285), 11.06.2010.) [stājās spēkā 12.06.2010.] <http://www.likumi.lv/doc.php?id=211642>.

- labāko piemēru apkopošana un iedzīvotāju informēšana/motivēšana;
- nekustamā īpašuma nodokļa (NĪN) atlaides.

ES fondu 2014.-2020.gada plānošanas periodā paredzētais atbalsts ēku energoefektivitātei kopā sastāda 323 milj. eiro, tajā skaitā daudzdzīvokļu māju energoefektivitātei 150 milj. EUR (atbildīgā ministrija-EM), pārējais finansējums paredzēts sabiedriskajām un industriālajām ēkām.

Elektroenerģijas direktīva nosaka, ka dalībvalstīm jāparedz atbilstoši pasākumi vismazāk aizsargātajiem patērētājiem. Latvijā līdz ar elektroenerģijas tirgus liberalizāciju no 2015.gada 1.janvāra trūcīgie, maznodrošinātie un daudz bērnu ģimenes par elektroenerģiju piemēro zemāku tarifu. Statusu „mazturīga vai trūcīga ģimene” piešķir konkrētās pašvaldības sociālais dienests. Mazturīgie par noteiktu zemāku cenu var iztērēt 100 kWh/mēnesī, daudz bērnu ģimenes 300 kWh/mēnesī.

Ēku renovācijas (atjaunošanas) pasākumos arī tika paredzēts atbalsts maznodrošinātajiem. Līdzšinējais daudzdzīvokļu ēku atjaunošanas mehānisms paredzēja, ka dzīvokļu īpašnieki no kopējām attiecināmajām izmaksām var atgūt 50 %, bet, ja 10 % no dzīvokļu īpašniekiem ir maznodrošinātie vai tām piešķirts trūcīgas personas statuss, tad var atgūt līdz 60 % no kopējām attiecināmajām izmaksām. Šajā gadījumā līdzīgi kā elektroenerģijas tirgus likumā tiek atbalstīti iedzīvotāji, kuriem piešķirts maznodrošināto vai trūcīgo statuss.

Diemžēl atbilstoši enerģētiskās nabadzības definīcijai aptveramo lietotāju skaits būtu lielāks par tiem, kuriem ir maznodrošinātā vai trūcīgā statuss. Piemēram, vesels, rīcībspējīgs enerģijas lietotājs darba spēka vecumā, kuram nav piešķirts maznodrošinātā vai trūcīgā statuss, nebūs pieskaitāms pie neaizsargātiem lietotājiem, tomēr tam varētu būt piemērojama enerģētiskās nabadzības definīcija, jo enerģētiskās nabadzības definīcija ne vien saistīta ar mājtsaimniecības vai personas ienākumiem, bet arī ar ēkas (infrastruktūras) energoefektivitāti (ēka, sadzīves tehniska un citas iekārtas), enerģijas izmaksām, komfortu telpās un ienākumiem. Enerģētiskās nabadzības definīcija tādējādi ir plašāka un apskata vairāku faktoru savstarpēju mijiedarbību, kas nosaka arī atšķirīgus paņēmienus (politikas instrumentus) noteiktas problēmas un mērķu risināšanai.

Arī bez atbalsta programmām ir iespēja finansēt ēku energoefektivitātes paaugstināšanas pasākumus no dzīvokļu īpašnieku uzkrājumiem, mērķa maksājumiem vai peļņas, bet praksē tas tiek īstenots ļoti reti, jo uzkrājumi, ja tādi ir, nav pietiekami, iedzīvotājiem lieku papildu līdzekļu nav vai arī ir stipri apgrūtināta to akumulēšana. Nākas secināt, ka mājtsaimniecības nereti baidās uzņemties tehniskos un finansiālos riskus, kas saistīti ar projekta realizāciju un rezultātu sasniegšanu.

Bez finansiālām un tehniskām barjerām nepieciešams pieminēt arī sociālas barjeras, kas kavē lēmumu pieņemšanu un mājtsaimniecību spēju uzlabot savus dzīves apstākļus. Nespēja un sociālo iemaņu trūkums, lai pieņemtu kopīgus lēmumus, neticība iespējām mainīt savus dzīves apstākļus, savstarpējs aizdomīgums un vispārēja neuzticēšanās ļoti bieži kavē vai vispār neļauj pieņemt lēmumus par ēku renovāciju. Atsevišķos gadījumos ēku apsaimniekošana ir necaurspīdīga un iedzīvotājiem trūkst izpratnes, kā veidojas komunālo pakalpojumu rēķini. Lai risinātu šīs problēmas, ļoti būtiska būtu pašvaldību, ēkas apsaimniekotāja un dažādu nevalstisko organizāciju iesaistīšanās²².

²² Agris Kamenders, Latvijas Zaļā kustība, Enerģētikas nabadzība un energoefektivitātes pasākumu pieejamība aizsargātajiem enerģijas galapatērētājiem Latvijā, 2015.gada decembris

Sākotnējās investīcijas, kas nepieciešamas pilnvērtīgas visaptverošas ēkas atjaunošanas projekta dokumentācijas sagatavošanai, daudzdzīvokļu ēku gadījumā svārstās robežās no 8 000 EUR līdz 20 000 EUR, atkarībā no izvirzītajiem kvalitātes un energoefektivitātes mērķiem²³:

- Kopsapulces organizēšana un iedzīvotāju informēšana par plānotajiem ēkas atjaunošanas pasākumiem - 130 līdz 500 EUR
- Energoaudits – 250 līdz 900 EUR
- Tehniskā apsekošana – 250 līdz 1250 EUR
- Projekta tāmes sagatavošana – 400 EUR līdz 800 EUR
- Ēkas norobežojošo konstrukciju tehniskais projekts – 2000 EUR līdz 4000 EUR
- Apkures, karstais ūdens un ventilācija – 2000 EUR līdz 7000 EUR
- Projekta pieteikuma dokumentācijas sagatavošana – 500 EUR līdz 1000 EUR
- Iepirkuma dokumentācijas sagatavošana un organizēšana par būvniecības darbiem (konstrukcijas) - 800 EUR līdz 2000 EUR
- Iepirkuma dokumentācijas sagatavošana un organizēšana par būvniecības darbiem (apkure, karstais ūdens un ventilācija) - 800 EUR līdz 2000 EUR
- Procesa organizēšana un kvalitātes kontrole – 100 EUR līdz 400 EUR

Kā var secināt, arī sākotnējās investīcijas ir pietiekoši lielas, un tas nereti iedzīvotājiem traucē sagatavot pilnvērtīgu tehnisko dokumentāciju un realizēt efektīvus pasākumus dzīves apstākļu uzlabošanai. Mājsaimniecības ar zemiem ienākumiem nonāk tā saucamajās “nabadzības lamatās” , proti, mājsaimniecībām ar zemākiem ienākumiem ir grūtāk saņemt kredītus, ieguldīt infrastruktūras uzlabošanā vai citiem uzlabojumiem, piemēram, lai nomainītu neefektīvas elektroiekārtas pret efektīvākām.

Secinājumi

Lai arī enerģijas nabadzība nav plaši pazīstams termins Latvijā, tam tiek veltīts nesamērīgi maz sabiedrības uzmanības. Var secināt, ka Latvijas iedzīvotāji ir pakļauti vispārējam nabadzības riskam, turklāt summa no kopējiem mājsaimniecības izdevumiem, ko tā maksā par energoapgādes pakalpojumiem, sastāda aptuveni 10% un vairāk, kas tiek uzskatīts par enerģētiskās nabadzības rādītāju mūsdienās.

Analizējot pieejamos datus, var secināt, ka apmēram 20 % mājsaimniecību Latvijā līdzekļu trūkuma dēļ nevarēja atļauties nodrošināt mājoklī komforta temperatūru, jo nespēj samaksāt par energopakalpojumiem, turklāt nespēj nodrošināt atbilstošu kvalitāti ēkā, lai uzturētu atbilstošu siltuma līmeni. Ja papildus mājsaimniecībām, kuras nespēj uzturēt mājokli siltu, pieskaitītu mājsaimniecības, kuras par enerģiju ir spiestas maksāt nesamērīgi daudz, tad šis skaitlis varētu pieaugt līdz 40% no visu

²³ Agris Kamenders, Latvijas Zaļā kustība, Enerģētikas nabadzība un energoefektivitātes pasākumu pieejamība aizsargātajiem enerģijas galapatērētājiem Latvijā, 2015.gada decembris

mājsaimniecību skaita Latvijā jeb 314 tūkstoši mājsaimniecību, kurām ir risks nonākt enerģijas nabadzībā.

Lai arī Latvijā ir pieejami atbalsta mehānismi enerģētikas pakalpojumiem - elektroenerģijai, tie ir galvenokārt vērsti uz trūcīgā statusu ieguvušām mājsaimniecībām, turpretī enerģētikas nabadzības definīcijā ietver komforta un samērīgu izmaksu principu. Pieeja konkrētam enerģijas resursam šajā gadījumā arī negarantē atbilstošu ēkas efektivitāti, kas turklāt rada apstākļus, kad mājsaimniecība patērē nesamērīgi daudz energoresursu.

Latvijā, lai mazinātu enerģētikas nabadzību ilgtermiņā, nepieciešams šo problēmu risināt kompleksi, ne tikai domājot par energoresursa pieejamību, bet arī par esošo ēku energoefektivitāti un veicināt kapitālieguldījumus ēkas infrastruktūrā. Atbalsta mehānismi ēku energoefektivitātes projektu ieviešanai un nepieciešamās dokumentācijas sagatavošanai, daudzdzīvokļu ēku gadījumā lēmumu pieņemšanas procesa organizēšanai un energoefektivitātes projekta vadīšanā un koordinēšanā ir nepieciešami.

Energoefektivitātes direktīvā, kā arī Eiropas Komisijas jaunajā „Ziemas likumdošanas paketē“ tiek uzsvērtā nepieciešamība valstīm nodrošināt atbalsta mehānismus enerģētiskās nabadzības mazināšanā. Energoefektivitātes direktīvā plānotie mehānismi tiek iekļauti ES fondu finansējuma plānā 2014.-2020.gadam, kur savukārt šī finansējuma apmērs ēku energoefektivitātē ir nesamērīgi mazs un plānotie atbalsta pasākumi neparedz piemērotus apstākļus, lai arī maznodrošinātās vai tās mājsaimniecības, kas neatbilst šim statusam, bet tomēr nav spējīgas uzņemties jaunas finanšu saistības, varētu piedalīties.

Diemžēl Latvijas pieredze ēku energoefektivitātes pasākumu ieviešanā liecina, ka bez pieejama finanšu atbalsta nav iespējams veicināt privāto ēku energoefektivitātes situācijas uzlabošanu. Valstij būtu jāveicina privātā finanšu kapitāla piesaiste un jāiesaista pašvaldības, palielinot to lomu energoefektivitātes veicināšanā mājsaimniecībās, kuras kādu apstākļu dēļ nav spējīgas ne tikai apmaksāt savus energoapgādes rēķinus, bet arī nevar uzņemties saistības ēkas kvalitātes uzlabošanā.

Latvijā piekļuve enerģijas resursiem un spēja nodrošināt siltu mājokli ir uzskatāma pat par pamatvajadzību, turklāt katra individuālais energoresursu patēriņš atstāj ietekmi uz vides kvalitāti un veicina klimata pārmaiņas. Ar enerģētiskās nabadzības mazināšanu vienlaikus tiek mazinātas siltumnīcefekta gāzu emisijas, tiek taupīti energoresursi tādējādi virzoties pretī Eiropas enerģijas politikas mērķiem, turklāt Latvijas gadījumā mazāks resursu patēriņš nozīmē arī lielāku ekonomisko neatkarību.

Selīna Vancāne
Latvijas Zaļā kustība/CEE Bankwatch Network
2016.gada decembris